

bî, İ' tîkādüş-Şâfi'î, Zikrül-kubûr, Dürerül-eşer, Tebyînül-işâbe li-evhâmin haşalet li-Ebî Nu'aym fi Ma'rife-ti's-şahâbe, Esrâtû's-sâ'a adlı çalışmaları zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA:

Münzirî, *et-Tekmilê*, II, 17-19; Ebû Şâme, *Terâcimü ricâlil-karneyi's-sâdis ve's-sâbi'* (nşr. İzzet el-Attâr), Beyrut 1974, s. 46-47; Melikül-Eşref er-Resûlî, *el-'Ascedül-mesbûk* (nşr. Şâkir Mahmûd Abdülmün'im), Bağdad 1395/1975, s. 289-290; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XXI, 443-471; XXII, 42-43, 317-319; a.mlf., *Tezki-retül-huffâz*, IV, 1372-1381; a.mlf., *el-'İber*, III, 129; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIII, 38-39; İbn Receb el-Hanbelî, *ez-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, Kahire 1372/1953, II, 5-34; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VI, 185; Süyûtî, *Hüs-nül-muhâdara*, I, 354, 480; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1013, 1059, 1164, 2053; *İzâhu'l-meknûn*, II, 69, 148, 196, 296, 308, 318, 329, 493; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 345-346; Kettânî, *er-Risâletül-müstetrafe*, s. 12, 49, 112, 113, 180, 182, 208; Brockelmann, *GAL*, I, 437-438; *Suppl.*, I, 605-607; *GAL* (Ar.), VI, 185-192; Kehhâle, *Mu'cemül-mü'ellifîn*, V, 275-276; Sezgin, *GAS*, I, 132, 140, 143, 503-504, 592; *Mv.Fs.*, III, 167.

M. YAŞAR KANDEMİR

CEMRE

(الجمره)

Hacda şeytan taşlama sırasında atılan taşlara ve bu taşların atıldığı yerlere verilen ad.

Sözlükte "kor parçası; çakıl taşı" gibi mânalara gelen cemre, bir fıkıh terimi olarak hacıların kurban bayramı günlerinde Mina'da attıkları küçük taşların her birini ve bu taşların atıldığı üç ayrı yeri ifade eder. Çoğulu cimâr ve ceme-râttır. Bu yerlere taş atılması işine de

remy-i cimâr denir. Cemrelerden Mina-Mekke yönündeki ilkinde küçük veya birinci cemre (el-cemretü's-suğrâ, el-cemretü'l-ülâ), ikincisine orta cemre (el-cemretü'l-vüstâ), üçüncüsüne de büyük cemre veya Akabe cemresi (el-cemretü'l-kübrâ, cemretü'l-Akabe) adı verilir. Birinci cemre ile orta cemre arasında 156,40 m., orta cemre ile Akabe cemresi arasında 116,77 m. mesafe bulunmaktadır.

"Şeytan taşlama" diye de adlandırılan bu atışlar, Hz. İbrâhim'i Allah'ın emrini yerine getirmekten alıkoymak isteyen şeytanın yine onun tarafından Mina'da taşlanması hâtırasını yaşatmakta ve insanları daima günaha sokmaya çalışan şeytana karşı bir tür tepki ve direnmeyi temsil etmektedir. Bir hadiste rivayet edildiğine göre, Hz. İbrâhim Kâbe'nin inşasını tamamladıktan sonra Ceb-râil'in yol göstermesiyle ilk haccını yaptığı ve oğlu İsmâil'i kurban etmeye götürdüğü esnada Mina'nın söz konusu üç yerinde önüne çıkan şeytanı taşlamıştır (*Müsned*, I, 297, 306-307; Hâkim, I, 466; Beyhakî, V, 153-154). Hz. Peygamber de Vedâ haccı sırasında bu cemrelere taş atmış ve özellikle bu esnada hac ibadetinin yapılış şeklinin kendisinden öğrenilmesini istemiştir (Müslim, "Hac", 310-312). Bundan dolayı kurban bayramının birinci günü Akabe cemresine, diğer üç gün de her üç cemreye taş atılması fakihlerin ittifakı ile vâcip olup terkinden dolayı ceza kurbanı (dem) gerekir. Sahih hadislerde bu uygulamanın Hz. İbrâhim'in sünnetine dayandığı açıkça belirtildiği ve sembolik olarak şeytanın taşlandığı bilindiği halde Frantz Buhl'un bunu Câ-

hiliye âdetlerine dayandırması ve taşlama ile kimin tel'in edildiğinin pek vâzih olmadığını ileri sürmesi şaşırtıcıdır (bk. *EI*, II, 1012; *İA*, III, 89-90). F. Buhl ayrıca bayramın son üç gününde taşların güneş battıktan sonra atıldığı, başkaları tarafından atılan taşların da kullanılabildiği şeklinde J. L. Burckhart'tan naklen verdiği tamamen yanlış bilgiler yanında cemretü'l-Akabe'ye ilk gün, diğerlerine de "bayramın pek mühim olmayan diğer günlerinde" taş atılmasının, bunların daha az önemli olduğunu düşündürdüğü şeklinde garip ve mesnetsiz bir yorumda da bulunur. Şeytan taşlama sırasında kadınların yüzlerini biraz açtıklarına dair verilen bilgi de gerçeğe aykındır; çünkü kadınların yüzlerini açık tutmaları ihramın gereklerinden olup cemreye mahsus bir şey değildir. Frantz Buhl'un bu fahiş hatalarının *Encyclopedia of Islam*'ın yeni neşrinde yer almamasına karşılık şeytan taşlamanın eski putperest ibadetinden intikal ettiğine dair iddianın tekrar edilmesi (*EI*² [İng.], II, 438), müsteşriklerin İslâm'ın vahye dayanan bir din olmadığı şeklindeki ön yargılarının tabii sonucudur.

Arefe günü Arafat vakfesinden sonra Müzdelife'ye doğru yola çıkan hacılar sabah namazını Müzdelife'de, ilk vakti olan alaca karanlıkta kılarlar ve Meş'ar-i Harâm'daki vakfenin ardından güneş doğmadan Mina'ya hareket ederler. Mina'ya vardıkları zaman Akabe cemresinin yanında, ihrama girdiklerinden beri söyledikleri telbiye*yi kesip bu cemre için hazırladıkları yedi çakıl taşını "Bismillâhi Allahüekber" diyerek teker te-

Cemerât mevkiinden genel görünüş - Mekke / Suudi Arabistan

ker Akabe cemresine atarlar. Birinci gün diğer cemrelere taş atılmaz.

Akabe cemresinin taşlanması işi, Hanefîler'e göre kurban bayramının birinci günü şafağın sökmesiyle başlar, aynı gün güneş batıncaya kadar devam eder. Ancak müstehap olan, taşlamanın güneşin doğmasından sonra yapılmasıdır. Gündüz atamayanlar hiçbir ceza gerekmezsin gece de atabilirler. Mâlikîler'e göre taşlama güneş doğunca başlar, batınca son erer; geceye kalırsa hacının kurban kesmesi gerekir. Şâfiî ve Hanbelîler'de ise Akabe cemresine taş atma bayramın birinci günü gece yarısından başlamakla birlikte en faziletli zaman güneş doğduktan sonraki zamandır, bu süre güneş batıncaya kadar devam eder. Atamayanlar diğer teşrîk* günlerinde de atabilirler. Atılacak taşların nohuttan büyük, fındıktan küçük olması tavsiye edilmiştir. Taşların Müzdelife'den toplanması müstehap, cemrelerin civarından toplanması ise mekruhtur. Hatta Hanbelîler, buradan alınan taşlarla yapılan taşlamanın geçersiz olduğunu kabul etmişlerdir. Ayrıca temiz olmayan yerlerden taş alınmamalıdır. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîler'e göre cemrelere atılacak nesnenin "taş" olması gerekir; demir, kurşun, toprak, tahta gibi şeyler atılamaz. Hanefîler'e göre ise üzerinde teyemmüm yapılan, yani toprak cinsinden olan her şey atılabilir. Taşları atmayıp elle koymak câiz olmadığı gibi bir defada hepsini veya birkaç tanesini atmak da tek taş atmak hükmünde sayılmıştır. Hastalık, yaşlılık vb. sebeplerden dolayı taş atacak durumda olmayanların yerine vekâlet verdikleri kimseler de bu işi yapabilir.

Hacılar Akabe cemresini taşladıktan sonra kurbanlarını kesebilir, traş olup Kâbe'yi tavafa ve sa'y etmeye gidebilirler. Bayramın birinci ve ikinci günlerinde geceyi Mina'da geçirmek Hanefîler'e göre sünnet, diğer üç mezhebe göre ise vâcibtir. Yine bayramının ikinci, üçüncü ve Mina'da kalınması halinde dördüncü günleri sırayla birinci, orta ve Akabe cemrelerine yedişer taş atılır. Bu cemrelere taş atmanın vakti, müctehidlerin ittifakı ile her gün zevalde başlamakta olup daha önce atılması câiz değildir. Ancak Ebû Hanîfe'den zevaldan önce atmanın câiz olduğuna dair bir görüş de nakledilmiştir. Hanefî ve Şâfiîler'e göre bayramın ikinci ve üçüncü günlerinin taşlama vakti ertesi gün fecrin doğuşuna kadar devam eder. Mâlikî ve Hanbelî-

ler'e göre ise bu süre güneşin batmasıyla sona erer. Ancak Hanbelîler mazreti bulunan kimselerin geceleyin de taş atabileceklerini kabul etmişlerdir. Bayramın dördüncü günü güneşin batmasıyla taşlama vaktinin son bulduğu konusunda mezhepler görüş birliği içindedir. Şâfiî ve Hanbelîler'e göre teşrîk günleri olan bayramın son üç günü bir tek gün hükmünde olduğundan bunların ilk ikisinde taş atamayan kimse, son günün akşamına kadar bulduğu ilk fırsatta taş atabilir. Kurban bayramının dördüncü günü de kalınması halinde cemrelere toplam yetmiş taş atılmış olur. Hacıların birinci ve orta cemreye yedişer taş attıktan sonra her birinin yanında Kâbe'ye dönerek dua etmeleri, Akabe cemresine taş attıktan sonra ise beklemeden ayrılmaları sünnettir. Kurban bayramının ikinci ve üçüncü günleri zevalden sonra cemrelere taş atan hacılar, isterlerse dördüncü günün atışını terkederek Mekke'ye dönebilirler. Ancak bunun için Hanefî mezhebine göre dördüncü gün şafak sökmeyen, diğer üç mezhebe göre ise üçüncü gün güneş batmadan önce Mina sınırlarından ayrılmış olmaları şarttır. Ayrılmayanlar, dördüncü günün atışlarını da yaparak Mina'dan ayrılırlar. Dördüncü taşlamanın yapılması daha faziletli kabul edilmekle birlikte hacılar bu konuda muhayyer bırakılmıştır.

Mina'daki cemrelerin yeri, İslâm öncesinden itibaren işaret taşları ile (taştan yapılmış silindirimsi yığmalar) belirlenmişti. Ancak XIX. yüzyıla kadar cemrelerin etrafında taşın düşüş mesafesi-

ni sınırlandıran bir işaret veya ihata duvarı yoktu. Bu yüzden dinen geçerli olacak mesafe konusunda fakihler arasında uzun tartışmalar olmuş, son dönem âlimleri bu mesafeyi 3 zirâ ile (yaklaşık 1,5 m.) sınırlandırmıştır. 1291 yılı Zilkade ayının sonlarında (Ocak 1875) cemretü'l-Akabe'nin çevresine demir parmaklıklar yapılmış, bu şekilde cemreye fazlaca yaklaşmaktan doğabilecek izdihamın önlenilebileceği düşünülmüştür. Ancak halk tarafından taş atılacak mekânın genişletildiği şeklinde anlaşılabileceği endişesiyle bu parmaklıklar bir yıl sonra kaldırılmış ve her üç cemrenin etrafına taşların düşeceği yeri belirleyen havuz biçiminde duvarlar inşa edilmiştir. Öte yandan bir tepenin eteğinde bulunan Akabe cemresinin arkasından (tepe tarafından) taş atmak sünnete aykırı olduğundan eskiden cemrenin kuzeydoğu yönüne bir de duvar örülmüştü. Bu tepe yol yapımı sebebiyle 1956 yılında ortadan kaldırılırken buraya yine bir duvar yapılmıştır. 1975'te cemrelerin bulunduğu mevki, izdihamı önlemek için 40 ilâ 80 m. eninde ve 1 km. boyunda bir yolla iki katlı olarak yeniden düzenlenmiş, daha sonra yapılan bir tâdilât sırasında ise Akabe cemresindeki duvar ortadan kaldırılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "cmr" md.; *Müşned*, I, 297, 306-307; Müslim, "Hac", 268, 305-314; İbn Mâce, "Menâsik", 21, 63, 84; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 56, 65, 73, 77; Tirmizî, "Hac", 55, 61; Nesâî, "Hac", 189, 204, 209, 215; Hâkim, *el-Müştedrek*, I, 466; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V, 153-154; Şâfiî, *el-Üm*, II, 181; Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 419-424; Kâsânî, *Bedâ'î*, II, 137-140; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 162; IV, 464-465; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Riyad 1401, III, 424-430, 450-456; Fâsî, *Şifâ'ü'l-garâm bi-aḥbâri'l-beledi'l-harâm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-ilmîyye), I, 294; II, 9; Buhûtî, *Keşşâfû'l-kınâ*, II, 498-501, 508-511; Kalyübî, *el-Hâşiye 'alâ Minhâcî't-tâlibîn*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Fikr), II, 117-118; Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr* (İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* içinde), II, 148, 179-181; *Mir'âtü'l-Haremeyn* (Mekke), I/2, s. 1063-1065; İbrahim Rifat Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 48, 136-138, 328-329; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VI, 385-386; Abdullah b. Abdurrahman el-Besâm, "Kitâbü Hudûdî'l-meşâ'iri'l-mukaddese", *Mecelletü Mecma'î'l-fikhi'l-İslâmî*, sy. 3, Mekke 1407/1987, s. 1587-1594; *Mu.F.*, XV, 275-279; F. Buhl, "Djâmrâ", *El*, II, 1012-1013; a.mlf., "Cemre", *İA*, III, 89-90; a.mlf. — J. Jomier, "al-Djâmrâ", *El²* (İng.), II, 438.

M. ÖZGÜ ARAS

CEMŞİD

(bk. CEM).

Cemrelerden çeşitli görüntüler

